

ΕΡΓΑΣΙΑ Ή ΕΡΓΑΣΙΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ;

Γιάννης Πανούσης

Αναπληρωτής Καθηγητής

Αντιπρύτανης Πανεπιστημίου Θράκης

«Αν θέλουμε να συντρίγουμε, να εκμηδενίσουμε ολοκληρωτικά έναν άνθρωπο, να κάνουμε να τρέμει μπροστά μας και ο πιο φημισμένος εγκληματίας, δεν έχουμε παρά να δώσουμε στη δουλειά ένα χαρακτήρα απόλυτου παραλογισμού».

Ντοστογιέφσκι «Αναμνήσεις από το σπίτι των πεθαμένων»

Επειδή στα ζητήματα της ποινικής καταστολής και της φυλακής¹ δοκιμάζονται όχι μόνο η **ευαισθησία** και τα ανθρωπιστικά μας αισθήματα, η **αντοχή** των δημοκρατικών μας δεσμών, η **αντοχή** των κοινωνικών μας μοντέλων αλλά και η **ιδεολογική μας καθαρότητα**, θα 'θελα να προσεγγίσω τις «σκοτεινές πλευρές» μιας από τις κατά καιρούς -με υπερηφάνεια παρουσιαζόμενες από τους αρμοδίους- δραστηριότητες των εγκλείστων: την **εργασία**².

Κάθε χρόνο υπουργοί εγκαινιάζουν (συνήθως στους χώρους του ΕΟΜΜΕΧ) εκθέσεις έργων φυλακισμένων (καραβάκια, ξυλογλυπτικά, κεντήματα) και η κοινή γνώμη ενδουσιώδης αναγνωρίζει εκ νέου -μέσω των «καλλιτεχνημάτων» αυτή τη φορά- την **απωλεσθείσα ανθρωπίνη υπόσταση του κρατουμένου**^{2α}.

Μόνο που τα πράγματα δεν είναι (και **δεν μπορούσε να ήταν**) έτσι.

Η σωφρονιστική, κοινωνικά χρήσιμη³, εργασία θεωρείται από την Πολιτεία ως ο **κορμός** όλης της σωφρονιστικής μεταχείρισης, αφού «αποσκοπεί στη βελτίωση των σωφρονιζομένων με τον εδισμό τους σε φιλόπονο βίο» (άρθρο 53 Ελληνικού Σωφρονιστικού Κώδικα)⁴. «Η ωφέλιμη, παραγωγική και προσοδοφόρα εργασία όχι μόνο δεν εξαντλεί τον κρατούμενο, αλλά αντίθετα ενισχύει την ψυχοσωματική του υγεία», υποστηρίζουν οι σωφρονιστικολόγοι⁵.

Η εργασία μέσα στο σωφρονιστικό κατάστημα και η εργασία στην ύπαιθρο (όπου συνήθως η μια μέρα υπολογίζεται για δύο) αποκτά ιδιαίτερη **σωφρονιστική αξία**⁶. Σύμφωνα μάλιστα με το άρθρο 60 του ΕΣΚ οι κρατούμενοι εργάζονται για λογαριασμό του Κράτους, κάτω από την διεύθυνση και τον έλεγχο της σωφρονιστικής υπηρεσίας, χωρίς να αποκλείεται να εργαστούν για λογαριασμό των ιδίων ή και ιδιωτών, αρκεί να μην παραβιάζεται ο εσωτερικός κανονισμός λειτουργίας των σωφρονιστικών καταστημάτων⁷. Να σημειωθεί ότι στην περίπτωση που ο εργοδότης είναι ιδιώτης, οι παραγγελίες απευδύνονται στη διεύθυνση των φυλακών και **δεν είναι δυνατή η οποιαδήποτε επικοινωνία «εργοδότη-εργαζομένου»**.

Είτε πρόκειται για κρατική εκμετάλλευση, **είτε** για ιδιωτική επιχείρηση, **είτε** για αυτοαπασχόληση, η εργασία πρέπει να συνάδει προς την ηλικία, το φύλο, τις σωματικές και διανοητικές ικανότητες, τις γνώσεις και τις κλίσεις κάθε κρατουμένου⁸.

Οι εισπράξεις που γίνονται από την εργασία **για λογαριασμό του κράτους**, ανήκουν στο τελευταίο (κατατίθενται σε ειδικό λογαριασμό), ενώ όσες προέρχονται από την εργασία **για λογαριασμό των ιδίων των εργαζομένων**, ανήκουν σε αυτούς (με παρακράτηση ενός ποσοστού 10-15% για το Κράτος)⁹. Στην πρώτη περίπτωση παρέχεται στους κρατουμένους χρηματική αμοιβή, που δεν μπορεί βέβαια να χαρακτηριστεί δικαίωμα του εργαζομένου, αφού στη φυλακή δεν ισχύουν σχέσεις ελεύθερης σύμβασης εργασίας¹⁰.

Σε παρόμοια (χαμηλά) επίπεδα κινείται και η αμοιβή της εργασίας με το «κομμάτι».

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η εργασία των κρατουμένων δεν έρχεται να μορφοποιήσει μian **έμπρακτη μετάνοια**¹¹, ούτε να προσκομίσει κέρδη στο κράτος. Στοχεύει έμμεσα στη διατήρηση της **πειθαρχίας**^{11α}, στην πάταξη της νωχέλειας και της **ανίας** (που συχνά εκφορτίζονται με βίαια μέσα) και σηματοδοτεί την εξάπλωση των καπιταλιστικών τρόπων παραγωγής σε κάθε γωνιά της γης (από τα μοναστήρια μέχρι τις φυλακές)¹², ώστε να μην υπάρξει ούτε καν υπογία ιδεολογικής διαρροής προς την τεμπελιά ή τη μη-παραγούσα υπεραξία εργασία¹³.

Η **ασφάλιση από εργατικά ατυχήματα** και επαγγελματικές νόσους έχει μείνει στα χαρτιά (άρθρο 67 §2 ΕΣΚ)¹⁴. Ο «**οιονεί-σκλάβος**» **κρατούμενος** δεν είναι κύριος της εργατικής τους δύναμης, αφού δεν διαπραγματεύεται την «αξία» της και δεν προστατεύεται από τους εργατικούς νόμους¹⁵, ενώ η αμοιβή τους (όχι βέβαια μισθός) διανέμεται κατά ιδιόρρυθμο τρόπο: το ένα μέρος **το διαθέσιμο**, χρησιμοποιείται για ατομικές ή οικογενειακές ανάγκες του κρατουμένου ή για αποζημίωση του παθόντα, ενώ το άλλο, **το αδιάθετο**, κατατίθεται για λογαριασμό του στην τράπεζα¹⁶.

Είναι φανερό ότι ο μέσος κρατούμενος δεν μπορεί να «**κερδίσει το γωμί του**» εργαζόμενος (αφού στις ελληνικές τουλάχιστον φυλακές η εργασία είτε μειώνει το κόστος του προϊόντος και αυξάνει τα κέρδη του εργοδότη, είτε αποτελεί ένα είδος εργασιοθεραπείας)¹⁷, **οι συνθήκες της εργασίας** παραμένουν άθλιες (έλλειψη φωτισμού, αερισμού, ελευθερίας κίνησης, χαλασμένα μηχανήματα, κ.λπ.) και βέβαια το **δικαίωμα απεργίας** είναι αδιανόητο^{17α}. Μόνο κίνητρο για να δουλέψει κάποιος είναι η διαφυγή από τη μιζέρια της αδράνειας και η εκτόνωση από τη σεξουαλική φόρτιση που δημιουργεί η μακρόχρονη αποχή, ή κάποια «**γυλά**» για τσιγάρα¹⁸. Η στέρηση του ΕΧΩ καταλήγει να σημαίνει για τους φυλακισμένους **ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΩ**, με συνέπεια να αναζητούν μέσα από την απόκτηση λίγων χρημάτων (και την άμεση «κατασπατάλησή» τους) ένα είδωλο ελευθερίας, μian ψυχολογική απόδραση¹⁹.

Η φυλακή λοιπόν, αυτή **η καρικατούρα της κοινωνίας μας** που εξαθλιώνει στο όνομα της ηθικής και εκμεταλλεύεται στο όνομα της δικαιοσύνης²⁰, **δεν θα χάσει** το πολιτικό της περιεχόμενο αν μετατραπεί σε Κέντρο Μαθητείας του ΟΑΕΔ²¹. Γι' αυτό άλλωστε και σε πολλές στάσεις τους, οι κρατούμενοι σπάνε τα εργαλεία τους συμβολίζοντας την αντίστασή τους **στην εργασία ως νέας μορφής ποινικής καταπίεσης**.

Υ.Γ. Και κάτι για τους αρμόδιους:

1. Τι λέει η ΓΣΕΕ για τις αμοιβές των εργαζομένων-κρατουμένων και πως αντιμετωπίζει την ανεργία των «έξω» σε σχέση με την εργασία των «μέσα»;

2. Σε τι φιλοδοξούν τα προγράμματα **λαϊκής επιμόρφωσης** κ.λπ. όταν την τελευταία δεκαετία έγιναν σε όλα τα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας μαθήματα που διήρκεσαν μόνο 1.092 ώρες και που κατανέμονται σε: 220 ώρες Αγία Γραφή, 272 ώρες ελληνικά, 22 ώρες θρησκευτικά κ.λπ.²².
3. Ποιός άλλος επιστημονικός φορέας εκτός από **τους κοινωνικούς λειτουργούς** θα μπορούσε να αναλάβει να ουσιαστικοποιήσει την εργασία των κρατουμένων; Κάτι τέτοιο δεν θα σήμαινε και ανωτατοποίηση των σπουδών των κοινωνικών λειτουργών;²³.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 . Για την ιστορία του δεσμού της φυλακής βλ. **N. Κουράκη**. Ποινική καταστολή, Αθήνα 1985, passim, **M. Φουκώ**. Ιστορία της τρέλας, μετφ. Φρ. Αμπατζοπούλου, εκδ. Ηριδανός, Αθήνα, χ.χρ, **J. Leauté**. Les prisons. Paris 1968, passim, **S. Buffard**. Le froid pénitenciaire, Paris 1973, passim..
- 2 . Βλ. αναλυτικότερα **Μεν. Τσήτσουρα**. Η εργασία των καταδίκων. Θεσ/νίκη 1948, διατριβή επί υφηγεσία, passim.
- 2α. Αν και δεν είναι σύμφωνος με το Σύνταγμα (άρθρ. 5§3) ο περιορισμός άλλου δικαιώματος εκτός από την προσωπική ελευθερία του κρατουμένου βλ. **Στ. Αλεξιάδη**, Προς αναμόρφωση του σωφρονιστικού συστήματος. Αθήνα 1983, σ. 37.
3. Για την τάση να εκτελούνται κοινωφελή έργα από τους κατάδικους βλ. **Δ. Καστόρχη**. Η εν Ελλάδι σωφρονιστική πολιτική. Αθήνα 1938, σ. 49. **Ηλ. Δασκαλάκη**. Η μεταχείριση του εγκληματία. Αθήνα 1981, σ. 71.
4. Βλ. Εισηγητική έκθεση ΕΣΚ σε **Γ. Πανούση**. Σωφρονιστικός Κώδιξ. Αθήνα 1981, σ. 36: «Η αργία άγει σε κακουργία». Βλ. επίσης άρθρα 72 επ. Στοιχειωδών κανόνων του Συμβουλίου της Ευρώπης, (Resolution 5, 1973) σε **Λ. Μαργαρίτη-Ν. Παρασκευόπουλο**. Σωφρονιστικός Κώδιξ. Θεσ/νίκη 1985, σ. 148.
5. Βλ. διάφορες απόψεις για τη βελτίωση των κρατουμένων σε **Στ. Αναγνωστάκη**. Η δυνατότης σωφρονισμού του εγκληματίου. Αθήνα 1968, σ. 11.
6. Καθώς «αναζωογονούντες την γην δια του ανθρώπου, αναζωογονούμεν ταυτοχρόνως και τον άνθρωπον δια της γης». βλ. σχετικά **Μεν. Μπακατσούλα**. Γενικά Αρχαί Σωφρονιστικής. Αθήνα 1971, σ. 193. Επίσης, βλ. Πρακτικά συσκέψεως Διευθυντών Φυλακών «Η ορθολογιστική οργάνωση της εργασίας εις τας αγροτικές φυλακάς». Αθήνα 1931, passim. Βλ. ειδικότερα **Στ. Αναγνωστάκη**. Αι αγροτικά φυλακάι Κασσάνδρας. Θεσ/νίκη 1956.
7. Κύρια το β.δ. 9/17.7.1923 και το ν.δ. 28/30.9.1935.
8. Σχετική γνώμη εκφράζουν ο γιατρός, οι τεχνίτες κ.λπ. της φυλακής και αποφασίζει ο διευθυντής του καταστήματος βλ. ειδικότερα **Δ. Καρανίκα**. Σωφρονιστική, Θεσ/νίκη 1950, τ.Β' σ. 51.
9. Για την έννοια, τα συστήματα, την έκταση, την οργάνωση και την αμοιβή της σωφρονιστικής εργασίας, βλ. **Στ. Αναγνωστάκη**. Σωφρονιστικό Δίκαιο. Θεσ/νίκη 1980, σ. 325-355.
10. Εγκύκλιοι του 1979 όριζαν τις σχετικές αμοιβές στο ύψος του ημερομισθίου των ...35 δρχ. βλ. **Στ. Αναγνωστάκη**. Σωφρονιστικό Δίκαιο, σ. 345.
11. Για τις σχέσεις «μετάνοιας-σωφρονιστικού συστήματος» βλ. **Γ. Πανούση**. Η πόλη της εξιλέωσης και το όραμα ενός εξαγνιστικού σωφρονιστικού συστήματος. Επιστ. Επετ. 5, Αρμ. Θεσ/νίκη 1985, σε. 95-107.
- 11α. «Ο κατάδικος την ημέραν εργάζεται και την νύκτα κλείει κατάκοπος τους οφθαλμούς του» βλ. **Δ. Καμβύση**. Η σωφρονιστική μεταχείρισις των εγκληματιών. Αθήνα 1949, σ. 53.
12. Βλ. **Γ. Πανούσης**. Η πόλη της εξιλέωσης. σ. 98 επ.
13. Βλ. **Chr. Martinean - J.P. Carasso**. Le travail dans le prisons. Paris 1972, p 52,66 καθώς και άρθρο **Θ. Παπαχρήστου** για τις ιδιωτικές φυλακές (ΝΕΑ, 12.12.1986).

14. Βλ. επίσης άρθρο 74 Στοιχειωδών κανόνων μεταχειρίσεως των κρατουμένων (του Ο.Η.Ε.) σε **Γ. Πανούσης**. Σωφρονιστικός Κώδιξ. σ. 298.
 15. «Η αμοιβή της εργασίας των κρατουμένων είναι δεσμός δημοσίου δικαίου». **Ηλ. Δασκαλάκης**. ο.π.π., σ. 74
 16. Βλ. **Δ. Καρανίκας**. ο.π.π., σ. 84επ. Για τα συστήματα αμοιβής των κρατουμένων που εφαρμόζονται στις φυλακές διαφόρων χωρών βλ. Σωφρονιστικά Μελετήματα -I(1980-81), II(1981-82), έκδοση του Φροντιστηρίου Σωφρονιστικής του Τμήματος Νομικής του Δ.Π. Θράκης.
 17. Βλ. αντίστοιχα **Ι. Δάρα**. Η απασχολησιοθεραπεία ως μέθοδος επικουρικής θεραπείας ως και κοινωνικής αναπροσαρμογής των υπό φύλαξιν ακαταλογίστων εγκληματιών. Θεσ/νίκη 1965, σ. 45επ.
 - 17α. Βλ. **Chr Martineau - J.P. Carasso** ο.π.π, 53. «Η απεργία αποτελεί μια φυσική αντίδραση των κρατουμένων στην εκμετάλλευση. Το σπάσιμο της απεργίας γίνεται από το Διευθυντή των φυλακών με τον ίδιο τρόπο και τα ίδια μέσα που χρησιμοποιεί για τους «έξω» ο εργοδότης.
 18. Βλ. **Chr Martineau - J.P. Carasso** ο.π.π., σ. 58.
 19. Βλ. **Dennie Briggs**. Fermez les prisons. Paris 1977, p. 44.
 20. Βλ. **Casamayor**. Questions à la justice. Paris 1974, p. 14.
 21. Όπως ο καπιταλισμός δεν έγινε καλύτερος όταν έπαυε να καταδικάζει σε καταναγκαστικά έργα παιδιά 12 χρονών, βλ. σχετική ταξική ανάλυση σε **Μ Φουκώ**. ο.π. π., σ. 64επ.
 22. Βλ. σχετικά **Γ. Πανούση**. Η λαϊκή επιμόρφωση στις ελληνικές φυλακές σήμερα. Ανάτυπο από Νομικές Μελέτες III. ΕΔΠ/ΔΠΘ, Κομοτηνή 1982, σ. 109.
 23. Βλ. ειδικότερα σε **Μαλθ. Καζακοπούλου**. Κοινωνικοί λειτουργοί και Επιμεληταί ανηλίκων. Αθήνα 1972, σ. 122επ.
-